

ISSN 2181-5291

PSIXOLOGIYA

ILMIY JURNAL

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ

SCIENTIFIC JOURNAL

№ 4, 2020

www.psixologiyabuxdu.uz

PSIXOLOGIYA

ILMIY JURNAL * НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ

4-son 2020-yil. * Выпуск 4. 2020 год.

**BOSH MUHARRIR – ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:
BAROTOV SH. R.**

Psixologiya fanlari doktori, professor.

Xalqaro Psixologiya Fanlari Akademiyasining haqiqiy a'zosi (akademigi)

Действительный член (академик) Международной Академии

Психологических Наук

**TAHRIR HAY'ATI – РЕДАКЦИОННАЯ
КОЛЛЕГИЯ:**

XAMIDOVO X.

Buxoro davlat universiteti rektori,
iqtisodiyot fanlari doktori, professor
SHOUMAROV G`B.

(Bosh muharrir o`rinbosari)

psixologiya fanlari doktori, professor
UMAROV B.M.

(Bosh muharrir o`rinbosari)

psixologiya fanlari doktori, professor
KOZLOV V.V. (Rossiya)

psixologiya fanlari doktori, professor
MALI`X S.B.(Rossiya)

psixologiya fanlari doktori, professor
KORIBEYNIKOV I.A. (Rossiya)

Psixologiya fanlari doktori, professor
KARIMOVA V.M.

psixologiya fanlari doktori, professor
SAFOYEV N.S.

psixologiya fanlari doktori, professor
G`OZIYEV E.G`.

psixologiya fanlari doktori, professor
BEKMURODOV M.B.

sotsiologiya fanlari doktori, professor
QODIROV B.R.

psixologiya fanlari doktori, professor
JABBOROV A.M.

psixologiya fanlari doktori, professor

NISHONOVA Z.T.

psixologiya fanlari doktori, professor

IBODULLAYEV Z.R.

tibbiyot fanlari doktori, professor

BEGMATOV A.S.

falsafa fanlari doktori, professor

ABDURAXMANOV F.R.

Falsafafanlari doktori, professor

MUXAMEDOVA D.G.

psixologiya fanlari doktori, professor

QAHHOROV O.S. BuxDU ilmiy ishlar

va innovatsiyalar bo`yicha prorektori.

Iqtisodiyot fanlari bo`yicha falsafa

doktori (PhD).

MUHARRIRLAR – РЕДАКТОРЫ:

Usmanova M.N.–psixol.fan.nom., dot.

Muxtorov E.M.– psixol.fan.nom., dot.

Barotova D.Sh.–psixol.fan.nom., dot.

Raxmatova M.M.– filologiya fanlari

bo'yicha falsafa doktori (PhD), dot.

TEXNIK MUHARRIRLAR – TEX.

РЕДАКТОРЫ:

Jamilova B.S, Ostanov Sh.Sh,

Rustamov Sh.Sh.

MAS'UL KOTIB – ОТВ.

СЕКРЕТАРЬ

Sobirova D.A. Psixologiya fanlari

bo`yicha falsafa doktori (PhD).

Мундарижа/Содержание/Contents

3	Шоумаров Г.Б., Кадыров У.Д.
	Психологические аспекты защиты молодёжи от влияния деструктивных идей
	Psychological aspects of protecting young people from the influence of destructive ideas
10	Козлов В.В., Огнева И.В.
	Кризисологическая феноменология пандемии
	Crisis phenomenology of the pandemic
17	Сатторов Э.Н.
	Компетенциявий ёндашувнинг юзага келиши: вазият, талаблар, ўзига хослиги
	The occurrence of a competency approach: situation, requirements, specificity
25	Мелибаева Р.Н., Абдиназарова И.С.
	Тиббий психодиагностика: муаммо, мулоҳаза ва ечимлар
	Medical psychodiagnostics: problem, reasoning and solutions
30	Халбаева Г.А.
	Проблемы подготовки детей к школьному образованию в современной психологии
	Problems of preparing children for school education in modern psychology
38	Атабекова К.Г.
	Оптимизация «предстартового состояние» спортсменов-каратистов с применением психокоррекционной помощи
	Optimization of the "pre-start state" of karate athletes with the use of psychocorrective assistance
44	Жумаев У.С.
	Глобаллашув шароитида оммавий маданиятнинг жамият ҳаётига таъсирини ижтимоий психологик тадқиқи
	Social psychological research on the impact of mass culture on the life of society in the context of globalization
53	Мехлиев М.Х.
	Курсантларни ёш жангчи курсида мослашуви ва психологик кузатиб боришнинг ўзига хос жиҳатлари
	Adaptation of cadets in a young warrior course and peculiarities of psychological observation
58	Содиқова Г.О.
	Қарор қабул қилиш муаммосининг психологик тадқиқотларда қўлланилиши
	The application of decision making problem in psychological research
61	Акбаров С.У.
	Shaxs ijtimoiylashuv jarayonlarining psixologik tavsifi
	Psychological description of individual socialization processes
65	Сафаров Д.Х.
	“Сотувчи-харидор” диадаси ўзаро муносабатларига таъсир этувчи омиллар
	Factors affecting the interaction of the "seller-buyer " diad
70	Бахромов О.Т., Абдурасулов Р.
	Ёш футболчиларни ютуққа эришишда мотивациянинг аҳамияти
	The importance of motivation in the achievement of young players
74	Обидова Г.К.
	Инглиз тилини ўқитиш жараёнида экологик таълимнинг педагогик психологик имкониятлари
	Pedagogical psychological opportunities of environmental education in the process of teaching English
81	Султонов У.Б.
	Ҳарбий фаолиятда касбий мотивлар намоён бўлишининг психологик ўзига хосликлари
	Psychological peculiarities of the manifestation of professional motives in military activity
85	Тўрақулов Б.Н.
	Талабалар эмоционал интеллектини тадқиқ этишнинг психологик имкониятлари
	Psychological opportunities for students to study emotional intelligence
89	Хакбердиев Н.С.
	Кадрлар сиёсий маданият барқарорлигини таъминлаш зарурияти
	The need for ensuring the stability of political culture of personnel
93	Шерматов Ф.Т.
	Касбий зўриқишларни келтириб чиқарувчи ижтимоий-психологик омиллар
	Socio-psychological factors leading to occupational stress
97	Рузиева Д.Н.
	О влиянии социально-психологических факторов на качество деятельности преподавателей вуза

	On the influence of socio-psychological factors on the quality of University teachers' activities
101	Қаршибоева Г.А.
	Ўсмирларда суицидал хулкни пайдо бўлишида ижтимоий функциялар бузилишининг психологик ҳолатлари
	Psychological states of the violation of social functions in the emergence of suicidal behavior in adolescents
105	Худойбердиев И.Э., Қодиров С.С.
	Шахснинг йўналганлиги ва жамоавий психологик муҳит
	Orientation of the individual and the collective psychological environment
110	Раджабова Ф.Р.
	Корхона ва ташкилотларда лидерлик компетенциясини ривожлантириш механизмлари
	Development of leadership competence in enterprises and organizations
115	Ражабова Ф.П.
	Вояга етмаганларнинг индивидуал–психологик хусусиятларни акс эттирувчи омиллар психодиагностикаси
	Psychodiagnostics of factors reflecting individual–psychological characteristics of minors
121	Музафарова Ф.Б.
	Ҳамкорликдаги таълим жараёнининг психологик йўналишлари
	Psychological aspects of the collaborative learning process
126	Сирлиев Б. Н.
	Ички ишлар органлари ходимларини касбий тайёргарлигини такомиллаштиришда психологик хизмат ва унинг тугган ўрни
	Psychological service and its role in improving professional training of employees of internal affairs bodies
130	Абдуқаҳҳорова Г.А.
	Ўсмирларда девиант хулқ-атвор муаммосини ўрганишнинг психологик масалалари
	Psychological issues of studying the problem of deviant behavior in adolescents
ИЛМИЙ МУШОҲАДА	
135	Наударов У.Н.
	Psixologiya va tarixiy хотира
	Psychology and historical memory
137	Облоқулов А.Р., Тиллоева Ш.Ш., Ачилова Д. Н., Элмуродова А.А.
	Пандемия шароитида тиббиёт ходимлари орасида юзага келган руҳий муаммоларни ўрганиш
	Investigation of the mental problems encountered among medical personnel in pandemic conditions
МЕТОДИКА / METHOD	
143	Ostanov Sh.Sh.
	“Ijodiy qobiliyatlarni baholash so‘rovnomasi” (E.E.Tunik)
ХОТИРА	
144	Убайдуллаев А.
145	Абдурахмонов Ф.Р.

*Jurnal O'zbekiston Respublikasi
Vazirlar Mahkamasi huzuridagi OAK
Rayosatining 2013-yil 26-dekabrdagi
201/3-sonli qarori bilan psixologiya
fanlari bo'yicha dissertatsiya ishlari
ilmiy natijalari yuzasidan ilmiy
maqolalar chop etilishi lozim bo'lgan
ilmiy jurnallar ro'yxatiga kiritilgan.*

ISSN 2181-5291

9 772181 529113

11

Жумаев Улуғбек Сатторович,
Бухоро давлат университети “Психология” кафедраси доценти,
психология фанлари номзоди

ГЛОБАЛЛАШУВ ШАРОИТИДА ОММАВИЙ МАДАНИЯТНИНГ ЖАМИЯТ ҲАЁТИГА ТАЪСИРИНИ ИЖТИМОЙ ПСИХОЛОГИК ТАДҚИҚИ

Аннотация: *Этнопсихологик хусусиятлар ўзининг келиб чиқиши жиҳатидан халқнинг бутун ўтмиши, ҳаёт тарзи ва тарихи билан боғлиқ кетган бўлиб, бу хусусиятлар миллат шаклланишидан аввалроқ вужудга кела бошлаган. Маълумки, миллат этник бирлик тараққиётининг энг юқори босқичида вужудга келади. Маданият инсон ҳаёти ва бирлигига боғлиқ тушунчадир. Кўп ҳолларда “Оммавий маданият” “маданият” тушунчасининг муқобили сифатида қўлланилади. Ушбу мақолада “Оммавий маданият” тушунчаси глобаллашув шароитида унинг инсоният жамиятига ижобий ва салбий таъсирларининг ижтимоий психологик жиҳатлари тадқиқ қилиниб, маълум хулосалар қилинган.*

Калит сўзлар: *Этнопсихология, глобаллашув, маданият, оммавий маданият, ижтимоий психология, жамият.*

Аннотация: *Этнопсихологические особенности по своему происхождению связаны со всем прошлым, бытом и историей народа, которые начали проявляться еще до образования нации. Известно, что нация формируется на высшей стадии развития этнического единства. Культура - это понятие, зависящее от человеческой жизни и единства. Во многих случаях «массовая культура» используется как альтернатива понятию «культура». В связи с этим исследованы и сделаны выводы о понятии «массовая культура», социально-психологические аспекты ее положительного и отрицательного воздействия на человеческое общество в условиях глобализации.*

Ключевые слова: *этнопсихология, глобализм, культура, массовая культура, социальная психология, общество.*

Annotation: *Ethnopsychological features in their origin are associated with the entire past, life and history of the people, which began to manifest themselves even before the formation of the nation. It is known that a nation is formed at the highest stage of the development of ethnic unity. Culture is a concept that depends on human life and unity. In many cases, "popular culture" is used as an alternative to the concept of "culture". In this regard, the authors investigated and made conclusions about the concept of "mass culture", the socio-psychological aspects of its positive and negative impact on human society in the context of globalization.*

Keywords: *ethnopsychology, globalism, culture, mass culture, social psychology, society.*

Мавзунинг долзарблиги. Аждодларимиз турли халқлар маданиятига, турмуш тарзига эътибор билан қараган, ўзларидан мерос қолдирган ўлмас маънавий обидаларни турли тилларда яратишган. Ўтмишни, миллий кадриятларни билиш, донишманд халқимизнинг асрий анъана ва удумларини ўрганиш фақат маърифий аҳамият касб этиб қолмасдан, шунингдек, тарбиявий аҳамиятга ҳам эга. Зеро, миллий заминда вояга етган ёшларда ота-боболарининг муқаддас кадриятларини асраб-авайлаш, ҳурмат қилиш каби фазилатлар қарор топади.

Тадқиқотнинг мақсади. Глобаллашув шароитида Ўзбекистоннинг ижтимоий-иқтисодий, сиёсий ва маънавий жиҳатлардан юксала бориши жамият мустаҳкамлигининг асоси эканлигини, унга миллий ва диний кадриятлар ҳамда бошқа маданият вакилларининг турмуш тарзи таъсир даражасини илмий тадқиқ этишдан иборат.

Тадқиқот методикаси: Шахс тараққиёти ва унга ёндашув билан боғлиқ ижтимоий фаолиятни кузатиш, улар билан гуруҳий ижтимоийлашув ҳодисасидаги йўналганликни аниқлаш. Шунингдек, шахсда миллий қадриятлар шаклланиши бўйича установакаларни баҳолаш.

Тадқиқот объекти: Ижтимоий гуруҳлар, хусусан талабаларда миллий қадриятлар ҳамда мафкураининг шаклланиши шароитида унга таъсир этувчи турли (салбий ва ижобий) ижтимоий омиллар диагностикаси.

Этнопсихологик хусусиятлар ўзининг келиб чиқиши жиҳатидан халқнинг бутун ўтмиши, ҳаёт тарзи ва тарихи билан боғланиб кетган бўлиб, бу хусусиятлар миллат шаклланишдан аввалроқ вужудга кела бошлаган. Маълумки, миллат этник бирлик тараққиётининг энг юқори босқичида вужудга келади. Этнопсихологик хусусиятларнинг айрим белгилари кишилар бирлигининг ҳамма тарихий даврларига яъни уруғ, қабила, эллатларга ҳам хосдир. Этнопсихологик хусусиятлар тадқиқотчилар кўрсатганидек, фақат бир омил - табиий муҳит таъсири билангина вужудга келиб қолмай, унинг вужудга келишида учта омил таъсир кўрсатади. Биринчи омил бу - сиёсий-иқтисодий ва жамият ҳаётида бўлаётган ижтимоий жараёнлар тизими бўлса, иккинчиси, шу этник бирлик яшаб турган табиий-географик муҳитнинг хусусиятларидир. Учинчи омилга эса халқ ҳаётида бўлиб ўтган муҳим тарихий ҳодиса ва воқеалар киради. Лекин шуни айтиш керакки, этнопсихологик хусусиятлар тизимида кишилар руҳиятининг мазмунини, аввало биринчи омил - сиёсий-иқтисодий, ўзгаришлар белгилаб беради. Табиий-географик омил эса асосан этнопсихологик қиёфанинг ташки ифодаларини белгилайди. Шунинг учун ҳам бу омил кузатаётган киши назарига биринчи омилга қараганда яққол намоён бўлади. Маълум бир миллат вакилларининг ўзига хос идрок этиши фикрлаши ва орзу-истакларини, яъни олий руҳий хусусиятларини тушуниш ва тушунтириш, унинг намоён бўлиш сабабларини организмнинг, миянинг тузилишидан эмас, балки юқорида айтганимиздек, халқнинг тарихий тараққиёти, уни ўраб турган табиий муҳитнинг шарт-шароитларидан кидириш керак. Кўп сонли ижтимоий психологик экспериментларда машҳур психолог А.Р.Лурия кўп руҳий жараёнлар, айниқса, олий руҳий фаолият жараёнлари - тасаввур ва мавҳумлаш, ижодий ҳаёл инсонларнинг биологик хусусиятлари билан боғлиқ бўлмай, балки анча тараққий этган ижтимоий-тарихий тараққиёт маҳсули эканлигини кўрсатиб берди.

Бугун биз тарихий бир даврда – халқимиз ўз олдига эзгу ва улуғ мақсадлар қўйиб, тинч-осойишта ҳаёт кечираётган, аввало ўз куч ва имкониятига таяниб, демократик давлат ва фуқаролик жамияти қуриш йўлида улкан натижаларни қўлга киритаётган бир замонда яшамоқдамиз. Бу ютуқларнинг бардавомлиги давлатимизнинг нафақат сиёсий ва иқтисодий соҳада салоҳиятлилигига, балки халқимизнинг маданияти ва турмуш тарзи нақадар юксак даражада эканлигига боғлиқ. Чунки, миллат ўзининг анъанавий, турли замон ва макон руҳиятига мос келадиган маданияти ва турмуш тарзига эга бўлиши унинг қанчалик кудратли эканлигини кўрсатади. Зотан “Маданият нима”, “Ер юзидаги турли миллат ва элатлар қандай ҳаёт кечириш тарзига эга” каби саволларни ўрганиб чиқамиз. Маданият инсон ҳаёти ва бирлигига боғлиқ бўлган тушунчадир. Кўп ҳолларда “Оммавий маданият” “маданият” тушунчасининг муқобили сифатида қўлланилади. Шу ўринда, “Оммавий маданият” тушунчаси тўғрисида тўхталишдан илгари “маданият” атамаси ҳақида фикр билдириш жоиз. Энтони Гидденс бу ҳақида қуйидагиларни айтади: “Маданият тушунчаси жамият тушунчаси сингари социологияда энг кўп қўлланиладиган тушунчалардан биридир. Маданият ўз ичига муайян гуруҳларга тааллуқли бўлган қадриятларни, улар риоя этадиган меъёрларни, улар яратадиган моддий ноз-неъматларни қамраб олади. Қадриятлар мавҳум идеаллар бўлса, меъёрлар одамлар риоя этадиган муайян қоида ва тамойиллардир. Меъёрлар жамиятдаги “мумкин” ва “мумкин эмаслар”дир”¹. Кундалик ҳаётда “маданият” атамасини қўллар эканми, онгнинг олий маҳсуллари бўлган санъат, адабиёт, мусиқа, рассомлик кабиларни назарда тутамиз. Умуман олганда маданият тушунчаси ижодий фаолиятнинг шу турларинигина эмас, яна бошқа кўп ҳодисаларнинг қамраб олади. У ўз ичига қийиниш хусусиятлари, оилавий ҳаёт ва никоҳ маросимлари, меҳнат фаолияти ва диний русумлар, бўш вақтни қандай ўтказиш кабиларни ҳам қамраб олади. Унга яна одамлар томонидан яратилган ва муайян қадрият

¹ Энтони Гидденс. Социология. – Тошкент. Шарқ, 2002. – Б. 52.

ҳисобланадиган нарсалар: ўк - ёй, омовлар, фабрика ва машиналар, компьютерлар, китоблар, уй-жойлар ҳам киради. "Маданият" тушунчаси жамиятдаги одамларнинг турмуш тарзи, урф-одат ва расм-русумлар, шунингдек, улар ишлаб чиқарадиган ноз-неъматларга алоқадор тушунчадир"¹.

Оммавий маданиятнинг қиёфаси қуйидагича:

1. У миллат, ёш, жой, ижтимоий хусусиятларга боғлиқ бўлмаган истеъмолчиларга эга бўлади.

2. Бу маданиятдаги намуналарни яратган жараёнларнинг ўзи оммавий хусусият касб этиб, индустриянинг махсус йўналишини ўзида намоён қилади.

3. Оммавий маданият кишилар ҳаётини бефарқ кузатувчи тамошабинга айлантиради. Ўзлари ҳам мавжуд ҳаётни гўё сароб каби тасаввур қилади.²

Матбуот ва телевидения соҳасида "Оммавий маданият" атамаси оммага ҳавола қилинаётган дастурлар туркумини ифодалаш учун ишлатилади³. Оммавий маданият – ижтимоий гуруҳлар, элат, халқ, миллатларнинг кундалик ҳаётини ифодаловчи тушунчадир. Оммавий маданият, туб моҳиятига кўра миллий маданиятнинг кушандаси, у маданий хилма-хилликни хушламайди, бу олами бир ранг кўриш унинг асл мақсади. Бу хавфга биринчи президентимиз И.А.Каримов "Табиийки "Оммавий маданият" деганда инқилоб остида ахлоқий бузғунчилик ва зўравончилик, индивидуализм, эгоцентризм ғояларини тарқатиш керак бўлса шунинг ҳисобидан бойлик орттириш, бошқа халқларнинг неча минг йиллик анъана ва қадриятлари, турмуш тарзининг маънавий негизига беписандлик, уларни кўпоришга қаратилган хатарли таҳдидлар одамни ташвишга солмай қўймайди". деб баҳо беради. Бугун жаҳон оммавий ахборот воситаларида глобаллашув атамаси тез-тез тилга олинмоқда. Хўш, глобаллашув ўзи нима? Нима учун у ҳақида гапирилганда, ташвиш-у ҳадик, айни пайтда олқиш-у мактовлар бўлмоқда? Бу жараён инсон тарққиётининг янги босқичими ёки одамзот таназзулини бошланишими? Бу саволлар устида жаҳондаги турли соҳа етакчилари, зиёлилар кўпдан буён бош қотириб келишмоқда. Глобаллашувни инсон камолотининг янги даври дея ардоқлаб, ёқлаётганлар ҳам бўлиб шу билан бирга, уни инсон руҳий-маънавий оламига путур етказётганлиги ҳақида гапираётганлар ҳам талайгина. Ҳар икки гуруҳ фикрида ҳам жон бор. Глобаллашувни тўла ёқлаб ёки бутунлай инкор этиб бўлмайди. Яъни, у салбий ва ижобий хусусиятларга эга. Глобаллашув XX асрда иқтисоднинг жадал ривожланиши натижасида юзага келди. Ишлаб чиқаришнинг ўсиши, маҳсулотларни экспорт қилиш, хом-ашё ва тайёр маҳсулотлар учун янги бозор ва ҳудудлар топиш ҳамда харажатни камайтириб, фойдани ошириш каби омиллар халқаро миқёсда умумий ва ягона қонунлар яратишни талаб этди. Натижада маълум бир давлатлар бир ташкилот таркибига бирлашди, маълум бир ҳудудлар учун бир хил амал қиладиган иқтисодий ва ҳатто, сиёсий қонунлар ҳам ишлаб чиқарила бошланди.

Илмда жаҳон ҳамжамияти интеграциялашувини ўзида ифодаловчи глобализм ва глобализация атамалари мавжуд. Бу икки сўз маънолари бир-бирига яқин бўлса-да, лекин улар икки хил феноменни билдирувчи алоҳида атамалардир. Глобализм халқаро ҳамжамият дўстлигини, бир-бирига боғлиқлигини ҳамда бутун жаҳон тинчлиги йўлида ягона эзгу мақсадлар атрофига бирлашишни ифодаласа, глобализация деганда, асосан моддий фойда кўриш мақсадида йирик трансмиллий корпорацияларнинг бутун дунёни иқтисодий жиҳатдан эгаллаши, ягона тизим ва қонунлар асосида ягона бозорни яратиш ва бу билан маънавий-ижтимоий ҳаётга таъсир кўрсатиши тушунилади.

Глобаллашувнинг ижобий жиҳатлари кўп. У мамлакатда янги ишчи ўринларини яратиши, бақувват молиявий-иқтисодий тизимни вужудга келтириши, мамлакатни сиёсий ва иқтисодий бўҳронлардан асраши туфайли давлатга ҳамда халққа фаровонлик келтиради. Бу тизимда халқаро иқтисодий муносабатлар бир-бири билан чамбарчас боғлиқ бўлиб, бозорнинг, мизож давлатларнинг иқтисодий ривожланишидан глобал кучлар ҳам манфаатдордир. Глобаллашган дунёда ривожланаётган давлатларга катта сармоя кириб келади. Янги технология, йирик саноат ускуналари, заводлар келтирилиб, ишчи кучи арзон

¹ Энтони Гидденс. Социология. – Тошкент. Шарқ, 2002. – Б. 52.

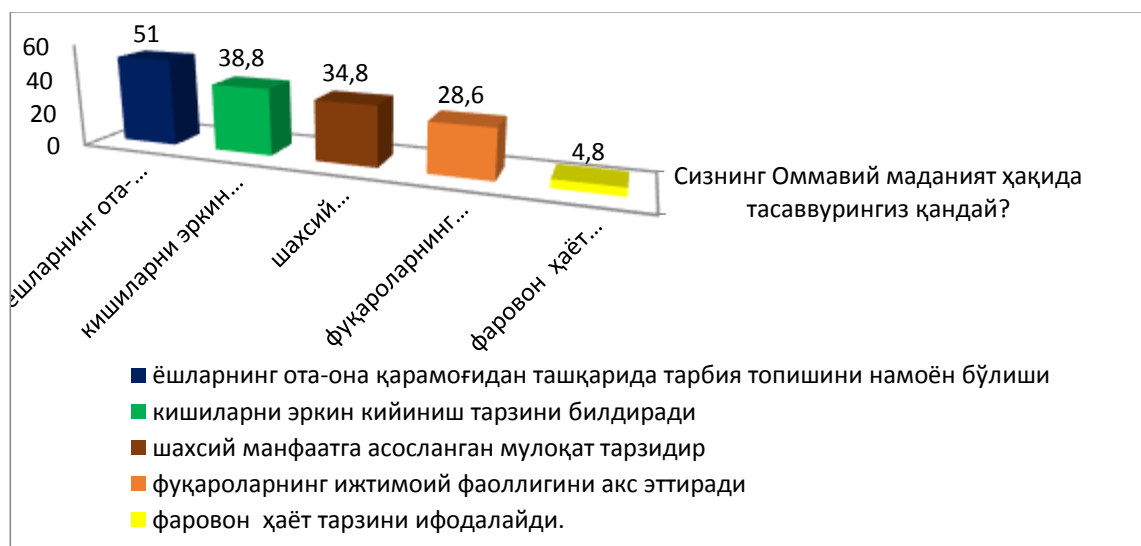
² Д.Ю.Столяров, В.В.Кортунов. Культурология Государственная академия управления имени Серго Орджоникидзе, – М.:1998. – С 72-73.

бўлгани боис ривожланаётган давлатлар худудига ўрнатилади. Лекин тараққиёт, илм-фанда биз қанчалик прогрессни кузатсак, шу баробарида айрим ривожланган ҳамда уларнинг кучли таъсирига тушиб қолган мамлакатларда маънавий кадриятлар ўз аҳамиятини йўқотиб борапти. Чунки глобаллашув келтирган моддий фаровонлик асосан, фақат танага роҳат беришга хизмат қилмоқда. Бугун тараққиёт сабабидан бизга келган енгилликлар ҳақида бир ўйлаб кўрайлик: компьютер технологиялари, масса-медиа, сунъий йўлдош бераётган имкониятлар, интернет¹ ва ҳоказо. Улар ёрдамида илгари кўп заҳмат ва вақт билан қилинадиган ишлар энди сонияларда бажарилмоқда. Аммо, айна пайтда, оддий авом халқ (улар фойдаланувчиларнинг аксариятини ташкил қилади) бу воситалардан фақат кўнгилхушлик учун фойдаланмоқда. Масалан, интернетнинг ёшларга кўрсатаётган салбий таъсири ҳақида бугун жаҳон миқёсида ташвиш билан тилга олинмоқда. Маънавий ва хусусий даражада глобаллашув инсонни қуруқ истеъмолчига айлантирди: бахт моддий фаровонлик билан белгиланади. Яшашдан мақсад максимал даражада ҳаётдан лаззатланишдангина иборат бўлади. Бу ерда руҳий-маънавий кадриятларга, эзгулик, савоб, бировга беғараз ёрдам кўрсатиш каби олий тушунчаларга ўрин йўқ. Инсонлар муносабатлари фойда ва зарар қонунлари асосида ишлайди. Хизмат кўрсатиш тизими кенг ривожланиб, кўнгилхушликнинг кўз кўриб, қулоқ эшитмаган турлари юзага келади. Айниқса, аёлнинг инсон сифатида кадр-қиммати жуда тушиб кетади. ОАВ да кўз-кўз қилинадиган гўзал хонимларга инсон сифатида эмас, балки маҳсулот сифатида қарашади².

Оммавий маданиятнинг ижобий ва салбий жиҳатлари қандай даражада эканлигини эмпирик тадқиқотимиз натижаларига таяниб, қуйидагиларни баён қилиш мумкин. Тадқиқот саволномаси 23 та саволдан иборат психологик сўровнома шаклида бўлиб, вилоятимиздаги икки олий ўқув юрти – Бухоро тиббиёт институти ва Бухоро давлат университети талабалари ҳамда Қоракўл тумани, Истиқлол маҳалласида истиқомат қилувчи бир гуруҳ фуқаролар ўртасида ўтказилди. Унда жами 490 киши: 250 та БухДУ ва 150 та БухТИ талабалари ҳамда 90 та маҳалла фуқаролари иштирок этдилар. Бундан кўриниб турибдики, ижтимоий сўровномамизда турли хил дунёқарашга ва ҳаёт тарзига эга бўлган респондентлар қатнашдилар. Шундан келиб чиқиб, сўровномамизнинг дастлабки саволини “Сизнинг Оммавий маданият ҳақида тасаввурингиз қандай?” шаклида қўйдик. Сўровномада қатнашган респондентларнинг

1. 51 % – ёшларнинг ота-она қарамоғидан ташқарида тарбия топишини намоён бўлиши;
2. 38,8 % – кишиларни эркин кийиниш тарзини билдиради;
3. 34,8 % – шахсий манфаатга асосланган мулоқат тарзидир;
4. 28,6 % – фуқароларнинг ижтимоий фаоллигини акс эттиради;
5. 4,8 % - фаровон ҳаёт тарзини ифодалайди, - деб жавоб беришган.

¹ Маълумотларга кўра, ўтган йилнинг сентябрь ойида дунё бўйича интернетдан фойдаланувчилар салкам 1миллиард 734 миллион нафарга етган. Ваҳоланки, 2000-йилда глобал тармоқдан 361 миллионга яқин одам фойдаланган.

² Мамадиев Б. Глобаллашув – у инсонни таназзулга бошлайдими? // Маърифат. - Тошкент. 2008. - № 38. - Б.12-16.

Шундан келиб чикиб, респондентларимиз олдига навбатдаги саволни “Жамиятимиз оммавий маданиятдан нималарни олиши мумкин, деб ҳисоблайсиз?” тарзида қўйиб, унинг кетидан “Ғарб таълим тизимидан-чи?” деган бандни илова қилдик. Бу саволимизга респондентларнинг

1. 34,7 % - раҳбар шахслардан андиша қилиб ўтирмасдан, эркин мулоқотга киришишни;
2. 32,6 % - ишбилармонликни;
3. 12,2 % - бинокорликдаги замонавий усулларни;
4. 10,2 % - ўз хоҳишига қараб эркин кийиниш тарзини, жавобини берган бўлсалар, келтирилган саволга қатнашувчиларнинг

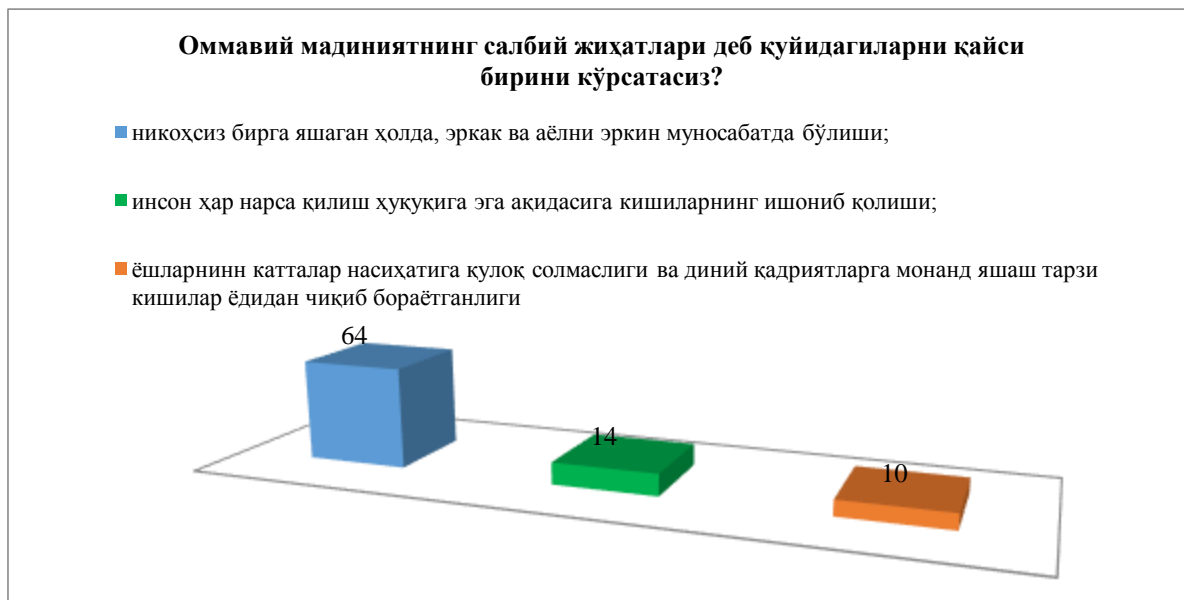
1. 50 % – таълим даргоҳларининг ўз-ўзини моддий ва техник база билан таъминлаш дастурларини;
2. 40,8 % – замонавий таълим технологияларини;
3. 34,7 % – ақлий фикрлаш тажрибаларини;
4. 26,5 % – жамиятда педагог кадрлар ҳурматини жойига қўйишни;
5. 24,4 % - масофали ўқитиш усулини, деб жавоб беришган.

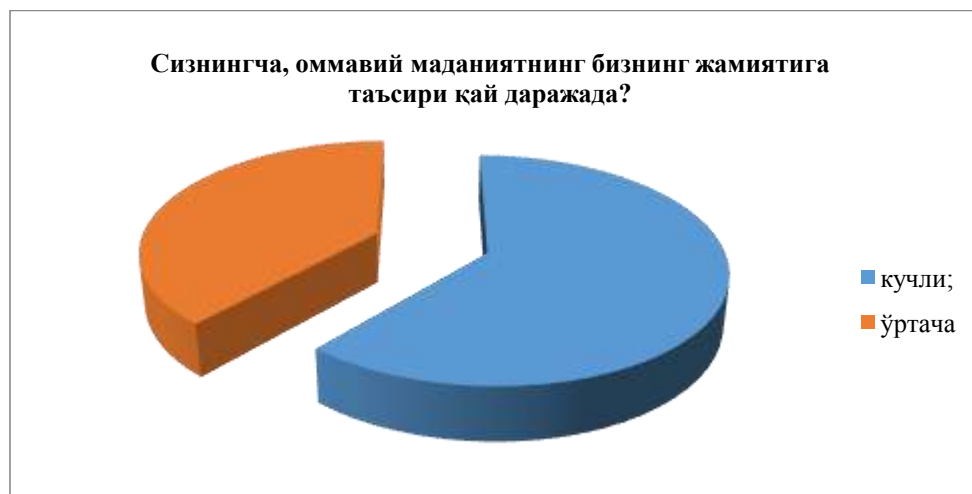
Оммавий маданиятнинг бошқа жихати бўйича эса миллатимиз вакилларининг муносабатини билиш учун “Оммавий маданиятнинг салбий жиҳатлари деб қуйидагиларни қайси бирини кўрсатасиз?” деган саволни бердик ва респондентларимизнинг

1. 64 % – никоҳсиз бирга яшаган ҳолда, эркак ва аёлни эркин муносабатда бўлиши;
2. 14 % – инсон ҳар нарса қилиш ҳуқуқига эга ақидасига кишиларнинг ишониб қолиши;
3. 10 % – ёшларнинг катталар насихатига қулоқ солмаслиги ва диний кадрларга монанд яшаш тарзи кишилар ёдидан чиқиб бораётганлиги деб жавоб беришган.

Маълумотларга кўра, бугунги кунда оммавий маданиятнинг салбий жиҳатларига оид беҳаё лавҳаларнинг намоён қилувчи телевизион дастурлар жаҳон медиа бозорининг 3/4 қисмини эгаллар экан. Бунинг оқибатида дунёдаги кўплаб мамлакатлар аҳолиси учун европаликларнинг ҳаёт тарзи, овқатланиш одатлари, юриш ва кийиниш тарзи тақлид объектига айланиб бораётган экан. Шундан келиб чиқиб, навбатдаги саволда респондентларга “Сизнингча, оммавий маданиятнинг бизнинг жамиятига таъсири қай даражада?” деган савол билан мурожаат этдик ҳамда уларнинг

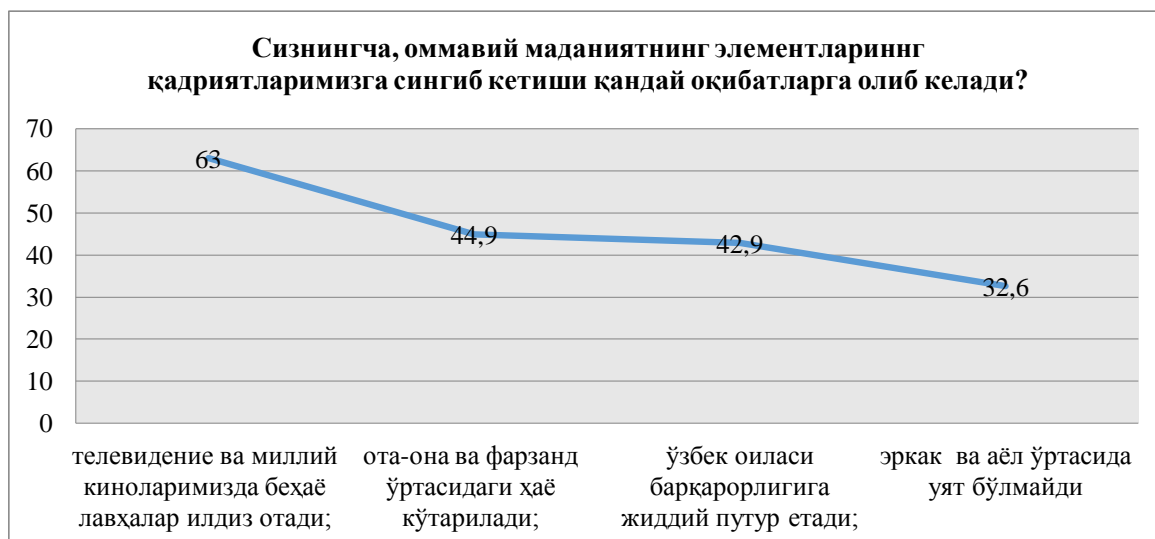
1. 59 % – кучли;
2. 37 % – ўртача, деган жавобни беришди.

Бу саволнинг мантиқий давоми сифатида қатнашувчиларнинг олдига “Сизнингча, оммавий маданиятнинг элементларининг кадрларимизга сингиб кетиши қандай оқибатларга олиб келади?”, деган саволни қўйдик ҳамда уларнинг

1. 63 % – телевидение ва миллий киноларимизда беҳаё лавҳалар илдиз отади;
2. 44,9 % – ота-она ва фарзанд ўртасидаги ҳаё кўтарилади;
3. 42,9 % – ўзбек оиласи барқарорлигига жиддий путур етади;
4. 32,6 % -эркак ва аёл ўртасида уят бўлмади, деб жавоб беришган.

Навбатдаги саволда қатнашувчиларимизнинг бундай ҳолатлар атрофимиздаги кишилар орасида куртак ёзмоқда ёки акси эканлиги борасида фикрларини билишга қизиқдик ва уларнинг 90 % дан “ҳа” жавобини олганимиздан сўнг, уларга бундай маънавиятсизликка ёшларимизнинг йўлиқиши сабаби сифатида нималарни кўрсатишлари ҳақидаги фикрларини билишга қизиқдик ҳамда уларнинг

1. 49 % – бошқа маданият вакилларининг керагидан ортиқ даражада эркинликка эга эканлигидан илҳомланиш;

2. 47 % – эстрада хонандаларнинг маъноси йўқ кўшиқларга ҳаётдан йироқ бўлган клипларни олиб, телевидениеда намоиш қилишлари;

3. 31 % – катталарнинг ёшларни қатъий тартиб-интизомга чақирмаслиги ва ўқув дароҳларини том маънода тарбия ўчоғига айланмаганлиги;

4. 14,2 % – болалар ва катталар ўртасида самимий мулоқотнинг йўқлиги деб жавоб беришди.

Сир эмаски, бугунги кунда оммавий маданиятнинг таъсирини кишиларнинг кийиниш тарзида яққол кузатиш мумкин. Шунга кўра, респондентларимизга “Сиз кийиниш борасидаги услубингизни нимага қараб белгилайсиз?”, деган савол билан мурожаат этдик ҳамда уларнинг

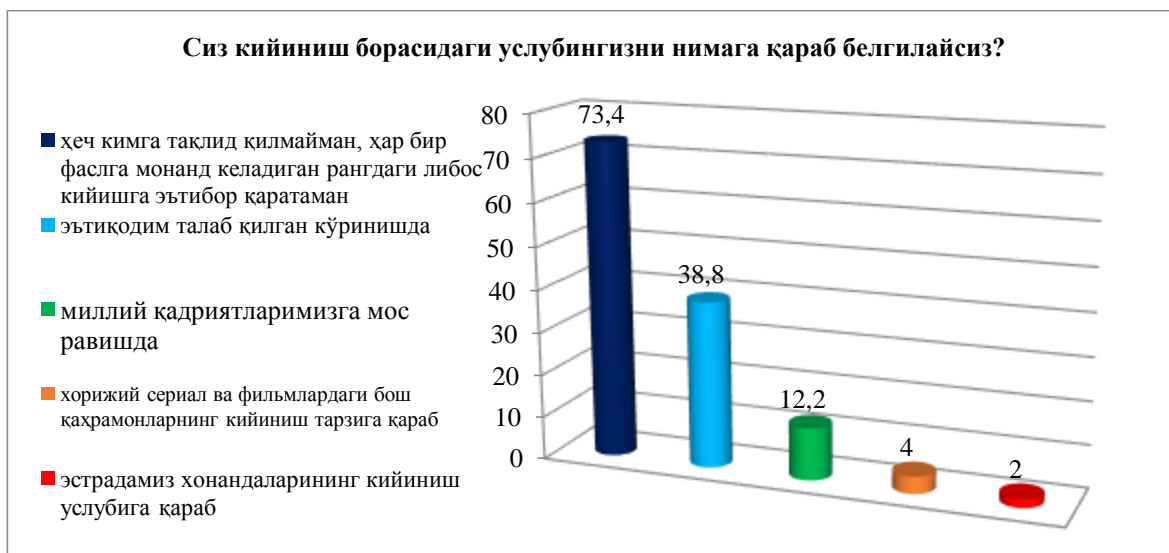
1. 73,4 % – ҳеч кимга тақлид қилмайман, ҳар бир фаслга монанд келадиган рангдаги либос кийишга эътибор қаратаман (бу кўрсаткични тадқиқот объектларига нисбатан тақсимлаб чиқилганда, БухДУдан қатнашган талабаларнинг 32,7 %, БухТИ дан қатнашган талабаларнинг 80 % ва маҳалладан қатнашган иштирокчиларнинг 89 % шу жавобни белгилаганлари маълум бўлди);

2. 38,8 % – эътиқодим талаб қилган кўринишда (БухДУ – 40 %, БухТИ– 20 %, маҳалла - 66,7 %);

3. 12,2 % – миллий қадриятларимизга мос равишда;

4. 4 % – хорижий сериал ва фильмлардаги бош қаҳрамонларнинг кийиниш тарзига қараб;

5. 2 % – эстрадамиз хонандаларининг кийиниш услубига қараб ва чет эл эстрадасидаги хонандаларнинг кийиниш тарзига қараб, деб жавоб беришди.

Навбатдаги саволни “Сизнингча, жамиятимизда ахлоққа мос ва ахлоққа зид кийиниш тарзи мавжудми?” тарзида туздик. Респондентларнинг аксарияти “ҳа” жавобини беришгач, уларнинг “Ахлоққа зид кийиниш тарзи, деб нимани баҳолайсиз?”, деган саволга муносабатларини билишга қизиқдик ҳамда сўровномада иштирок этганларнинг

1. 38,8 % – эркак ва аёл аъзоларининг ҳаддан ташқари очиқ кўрсатадиган кийинишни;
2. 30,6 % – миллий ва диний кадриятларимизга тўғри келмайдиган ҳар қандай кийиниш тарзини;
3. 20 % – аёлни эркакка, эркакни аёлга ўхшатиб қўядиган кийинишни;
4. 8 % – эркакни тор, аёлнинг калта кийинишини, деб жавоб берганлар.

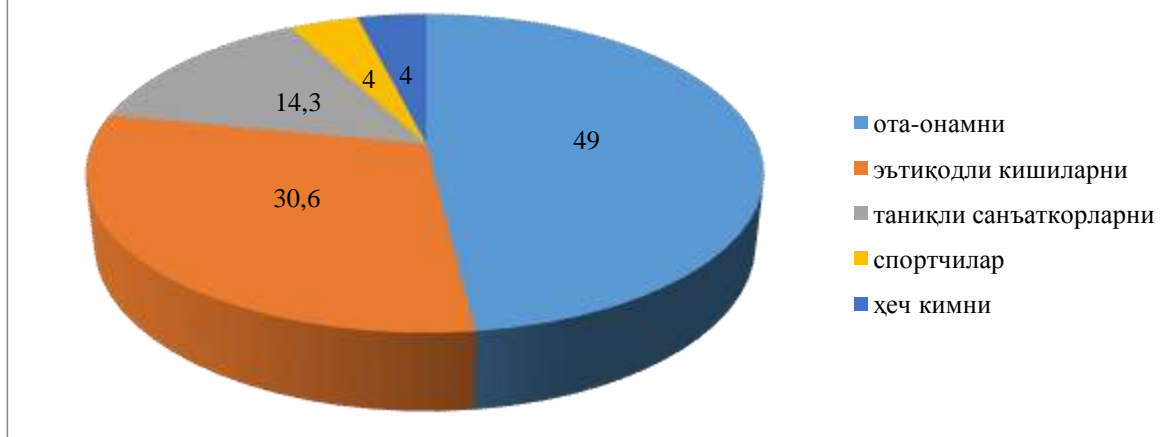

Инсон ҳаёти давомида бирор шахсни ўзига ўрнак деб билади, бундан инсон у каби ҳаёт кечиришни, у эришган ютуқлар каби муваффақиятларга эришни, юксак чўққиларга чиқишни кўзлайди. Бугун жамиятимиз аъзолари ўз ҳаётлари учун бошқа маданият вакилларининг фикрлаш ва ҳаёт тарзини ўрнак қилиб олишлари баъзи муаммоларни келтириб чиқармоқда. Шунинг учун ҳам тадқиқотимиздан кўзланган мақсадга эришиш йўлида “Ҳаётингизнинг турли соҳаларидаги фаолиятингизда кимларни ўзингизга ибрат, деб биласиз?”, деган саволни респондентларимизга бердик ва уларнинг

1. 49 % – ота-онамни;
2. 30,6 % – этиқодли кишиларни;
3. 14,3 % – таниқли санъаткорларни;
4. 4 % – спортчилар ва ҳеч кимни, дея фикр билдиришди.

Хаётингизнинг турли соҳаларидаги фаолиятингизда кимларни ўзингизга ибрат, деб биласиз?

Олиб борилган ижтимоий сўровнома таҳлилларини мумлаштириш шуни кўрсатадики, сўровда иштирок этган респондентларимиз оммавий маданиятнинг жамиятимизга таъсирини кучли, деб баҳоладилар. Аммо, бунда иштирок этганларнинг ижтимоий мавқеи зиёли ҳамда дунёвийлик билан бир қаторда диний дунёқарашга эга эканлигини ҳисобга олсак, жамиятимизга оммавий маданиятнинг таъсири қандай даражадалигини тўлиқ очиб бердик, дейишдан йироқмиз. Тарихий манбаларда аждодларимизнинг битмас-туганмас маънавий мероси ва тарихий анъаналари асрлар давомида сақлаб келинганлиги ўз ифодасини топган. Миллатимизнинг асрий анъана ва урф-одатлари, миллий хусусиятларимизни билмасдан, ҳисобга олмасдан туриб, миллий мафқурани шакллантириш мумкин эмас. Жамият ҳаётида тотувлик ва ижтимоий тарбияни ташкил қилишда маҳалланинг аҳамияти бекиёсдир. Табиат қийинчиликларини, ташқи хавф-хатарларни биргаликда енгиш, қурилиш ва ободонлаштириш ишларини ташкил этишда кучларни бирлаштириш, яхши-ёмон кунларда бир-бирига елкадош бўлишга интилиш туйғуси ўзаро меҳр-оқибат сингари ноёб инсоний фазилатлар маҳаллаларда шаклланган ва авлоддан-авлодга ўтиб келган. Маҳаллани ўзини ўзи бошқариш мактаби деб аташ мумкин. Ҳеч бир авлод ҳозигача яратилган ва тўпланиб келинган маданий меросларсиз, билим ва анъаналарсиз яшай олмайди. Маълум бир жамиятда яшар экан у, аждодлар томонидан тўпланган меросларни ҳаётининг биринчи куниданок ўзлаштириб боради. Шунинг учун ҳам халқ ҳаётига сингиб кетган урф-одат ва анъаналарни ҳеч қандай йўл билан йўқотиб бўлмайди. Лекин маданий меросимизни ўрганишда илғор урф-одат ва анъаналарни эски анъаналардан фарқлашда баъзан нотўғри ёндоқишлар ҳам бўлганлигини таъкидлаш керак. Урф-одат ва анъаналар ҳар бир халққа доимий берилган ҳамда ҳеч ўзгармайдиган нарса эмас, ҳаёт уларни ғалвирдан ўтказиб, пучагини пучакка, сарасини саракка ажратиб беради. Янги даврга мослаша олгани сақланиб қолади. Шу билан бирга ҳар бир давр ўзининг удум ва маросимларини, урф-одат ва анъаналарини яратади. Янги вужудга келаётган урф-одатлар ўз-ўзидан, қуруқ ерда пайдо бўлмасдан, асосан икки манба - биринчиси, илгари мавжуд бўлган илғор анъаналар замон руҳига мослаштирилади, иккинчиси, бошқа халқлар билан бўладиган иқтисодий, маънавий алоқалар натижасида улардаги илғор анъаналар ўзлаштирилади. Буюк мутафаккирларимиз қайси замонда яшамасин, қайси тилда асар битмасин, ўз элини, унинг қадриятлари, урф-одатларини унутмаганлар, доимо миллатни, миллий ўзликни улуғлаганлар. Мустақиллик туфайли ёш авлодни миллий руҳда тарбиялаш шахснинг миллийлигига бевосита алоқадор бўлган фазилатларни сингдириш тамойилидан келиб чиқиб белгиланади. Меросимиз дурдоналаридан келажак авлод тарбиясида фойдаланиш, уларни ёшлар ҳаётига тадбиқ қилиш орқали болаларда давр талаби асосида ахлоқий, эстетик, меҳнат ва жисмоний фазилатларини такомиллаштириш мумкин.

Хулоса қилиб айтганда, ёшлар онгида маданиятлараро тафовутлар ва уларнинг ўзига хос хусусиятлари ҳақидаги тасаввурларни шакллантириш муҳим аҳамият касб этади. Шу нуқтаи назардан олиб борган тадқиқотимизда турли миллий этник хусусиятлар ва улар

ўртасидаги тафовутларни илмий амалий жихатдан таҳлил қилишга ҳаракат қилдик. Ўйлаймизки, тўпланган маълумотлар хулосаларига таяниб ёшларни ҳар томонлама етук ва баркамол қилиб тарбиялаш жараёнида улар онгига сингдирилса катта аҳамият касб этади.

Адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. - Тошкент: Ўзбекистон, 2003.
2. Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. – Тошкент: Маънавият, 2008.
3. Аширов А. Ўзбек халқининг қадимий эътиқод ва маросимлари. – Тошкент: Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси, 2007.
6. Жабборов И. Ўзбеклар: турмуш тарзи ва маданияти. - Тошкент: Ўқитувчи, 2003. – 356 б.
7. “Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар”. -Тошкент: Ўзбекистон, 2000. – 287 б.
8. Примова Ф. Оилавий муносабатларда миллий ва диний қадриятларни туган ўрни. - Тошкент: Маънавият, 1999. – 367 б.
9. Саифназарова Ф. Ўзбек оиласи: ижтимоий ва маънавий қадриятлар. - Тошкент: Янги авлод, 2007. – 190 б.
10. Сулаймонова Ф. Ғарб ва Шарқ. - Тошкент: Ўзбекистон, 1997. – 400 б.
11. Тоҳир Малик. Одамийлик мулки. –Тошкент: Шарқ, 2008. – 606 б.
12. Энтони Гидденс. Социология. –Тошкент: Шарқ, 2002. – 847 б.
13. Ўзбекистон Миллий Энсиклопедияси. 3,8-жилд. –Тошкент: ЎзМЭ, 2006.
14. Шоумаров Ғ.Б. Оила психологияси. – Тошкент: Шарқ, 2000. – 380 б.
15. Юнусов А. Фарзанд тарбияси, ахлоқ ва оила муносабатлари. – Тошкент: Янги авлод, 2002. – 57 б.
16. Баҳодир Зокир. Ғарб инқирози // Тафаккур журнали. – Тошкент. – 2007.
17. Фахриддин Низом. Манфаат ва холислик // Тафаккур журнали. – Тошкент. 2009. - № 3. – 32 б.
18. Мамадиев Б. “Оммавий маданият” – маънавият кушандаси // Маърифат. – Тошкент. 2008. - № 4. – 16 б.
19. Мамадиев Б. Глобаллашув – у инсонни таназзулга бошлайдими? // Маърифат. – Тошкент. 2008. - № 32. - 16 б.
20. Мамадиев Б. Ҳиндистон ёшлари: кеча ва бугун // Маърифат. –Тошкент. 2008. - № 20. – 16 б.
21. <http://www.wikipedia.org>
22. [http:// www.ziyo.uz](http://www.ziyo.uz)

Мехлиев Муродилла Хасанович,
Ўзбекистон Республикаси Қуроли Кучлар тадқиқотчиси

КУРСАНТЛАРНИ ЁШ ЖАНГЧИ КУРСИДА МОСЛАШУВИ ВА ПСИХОЛОГИК КУЗАТИБ БОРИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ЖИХАТЛАРИ

Аннотация: Мақолада олий ҳарбий ўқув юртларидаги ёш жангчи курсида курсантларни мослашув ва психологик кузатиб боришни ташкиллаштириши ҳақида сўз юритилган. Шунингдек, мақолада ҳарбий ўқув жараёнининг ўзига хослиги, руҳий-асабий барқарорлик ва когнитив жараёнлар ўртасидаги психологик боғлиқлик масалалари ёритилган.

Калит сўзлар: курсант, ёш жангчи курси, психологик кузатиб бориш, мослашув, руҳий-асаб барқарорлик, хавф гуруҳи.

Аннотация: В статье рассмотрены вопросы адаптации и организации психологического сопровождения курсантов на курсе молодого бойца в военных вузах. В